

**3-ioji tarptautinė hibridinė Prano Skardžiaus konferencija,
skirta P. Skardžiaus „Slavų skoliniai lietuvių kalboje“ (1931) ir „Lietuvių kalbos žodžių
daryba“ (1941, 1943) paminėti**

Konferencija organizuojama pagal ES SF finansuojamą projektą
„Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas“
(Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002)

ŽODŽIŲ DARYBOS, LEKSIKOLOGIJOS, ETIMOLOGIJOS IR MORFOLOGIJOS KRYŽKELĖS

(2022 m. gegužės 26–28 d., Panevėžio raj.)

PRANEŠIMŲ ANOTACIJOS

Vilnius, 2022

Konferencijos mokslinis komitetas

Prof. dr. Vytautas Kardelis (Vilniaus universitetas, **pirmininkas**)

Prof. dr. Pietro Umberto Dini (Pizos universitetas)

Prof. dr. Jolanta Gelumbeckaitė (Frankfurto prie Maino universitetas)

Prof. dr. Andra Kalnača (Latvijos universitetas)

Habil. dr. Christiane Schiller (Humboldtų universitetas, Berlynas)

Doc. dr. Antanas Smetona (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Irena Smetonienė (Vilniaus universitetas)

Doc. dr. Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Pēteris Vanags (Latvijos universitetas, Stokholmo universitetas)

Doc. dr. Vilma Zubaitienė (Vilniaus universitetas)

Konferencijos organizacinis komitetas

Doc. dr. Vilma Zubaitienė (Vilniaus universitetas, **pirmininkė**)

Aušrinė Zelenkaitė (Vilniaus universitetas, Lietuvių filologija, IV kursas)

Guoda Skripkauskaitė (Vilniaus universitetas, Lietuvių filologija, IV kursas)

Aistė Markevičienė (Vilniaus universitetas)

Remigijus Ptičkinas (Vilniaus universitetas)

Turinys

<i>Daiva Aliūkaitė. Kodėl žemaičiai įvietinami aukštaitiškųjų regiolektų zonose, arba koks kalbinis paprastųjų kalbos bendruomenės narių žemaitiškojo tarmiškumo pagrindas</i>	5
<i>Diego Ardoino. Apie pirmąjį Kardinolo G. Mezzofanti rankraštiniam archyve išlikusį tekstą lietuvių kalba</i>	6
<i>Laimutė Balode. Etnonimų kryžkelėse: liet. estas/latv. igaunis atvejis</i>	7
<i>Paweł Brudzyński. Senosios lietuvių kalbos kuratyvai Biblijos vertimuose</i>	7
<i>Jolanta Gelumbeckaitė. Žodžių daryba senojoje lietuvių kalboje</i>	8
<i>Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė, Petras Grėbliūnas. Kaip kalba ir rašo Punsko krašto jaunimas?</i>	8
<i>Daiva Kardelytė-Grinevičienė. Būti ar nebūti: konkuruojanti lokatyvinių konstrukcijų vartoseną lietuvių kalbos patarmėse</i>	9
<i>Aurelija Gritėnienė, Igor Korolyov. Enciklopedinės žinios apie Ukrainą „Mažajame ukrainiečių–lietuvių kalbų žodyne“</i>	10
<i>Henrik Hornecker. Daiktavardžių giminių bei kamienų variantai senojoje lietuvių kalboje</i>	10
<i>Yoko Yamazaki. Dar kartą apie kląusti, klausyti ir jiems giminingų formų priešistorę</i>	11
<i>Dalius Jarmalavičius. Rankraštinio žodyno Lexicon Lithuanicum vokiečių kalbos sudurtinių daiktavardžių lietuviškieji darybiniai atitikmenys.</i>	11
<i>Vytautas Kardelis. Asmenvardžiai, vietovardžiai ir kalbos istorija</i>	12
<i>Aranka Laczházi. Slavų skoliniai lietuvių kalboje kaip galimi netiesioginiai skoliniai iš vengrų kalbos</i>	12
<i>Lidija Leikuma. Slavų kalbų veiksmažodžiai XVIII a. pabaigos latgaliečių tekstuose</i>	13
<i>Jūratė Lubienė, Dalia Pakalniškienė. Užpakalio pavadinimai šiaurės žemaičių patarmėje: semantika ir nominacija</i>	13
<i>Erika Jasionytė-Mikučionienė. Lietuvių kalbos dalelių kombinacijų klausimu</i>	14
<i>Danguolė Mikulėnienė. Prano Skardžiaus vaidmuo Lietuvių kalbos instituto istorijoje (1938–1943)</i>	14

Daiva Murmulaitytė. „Žodžių darybos vedlys“ plačiajai visuomenei ir specialistams	15
Lina Inčiuraitė-Noreikienė. <i>Hibridinių ir koreliacinių vedinių konkurencija (priesaginiai asmenų pavadinimai)</i>	15
Norbert Ostrowski. <i>Baltų *-ā-iliatyvas</i>	16
Anita Paidere. <i>Latvių mikrotoponimika kaip priesaginės žodžių darybos ypatybių tyrimo šaltinis</i>	17
Vilija Ragaišienė. <i>Sisteminis požiūris į kirčio atitraukimą rytinėse rytų aukštaičių šnektose</i> .	17
Agnieszka Rembiałkowska. <i>Apie Motiejaus Prano Martynaičio Grammatikos antrajame leidime (1861) išleistų lenkų-lietuvių pasikalbėjimų leksikos ir stiliaus ypatybės</i>	18
Regina Rinkauskienė. <i>Kaip anykštėnai tampa uteniškiais: fonetiniai ir morfologiniai kitimai</i>	19
Antanas Smetona. <i>Morfemų gramatiškumas ir derivacija</i>	19
Anželika Smetonienė. <i>Anoniminio katekizmo (1605) skolintų daiktavardžių integravimas</i>	20
Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė. <i>Dar dėl rodomojo įvardžio anas vietos deiktinėje lietuvių kalbos sistemoje</i>	20
Edmundas Trumpa. <i>Pastebėjimai dėl tarminės leksikos sąsajų su senosiomis baltų kalbomis</i>	21
Jolita Urbanavičienė. <i>Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema „E. kalba“ – kuo ji naudinga leksikografams?</i>	21
Otso Vanhala. <i>Priešdėlinių veiksmažodinių vedinių daryba senojoje lietuvių kalboje</i>	22
Jolanta Vaskelienė. <i>Dėl kai kurių morfologinės žodžių darybos sąvokų ir sampratų</i>	22
Jurgita Venckienė. <i>Petro Avižonio Lietuviškos Gramatikėlės (1898) normos ir variantai</i> .	23
Vilma Zubaitienė, Lina Plaušinaitytė. <i>Leksikografiniai elementai XIX a. Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos vadovėliuose</i>	23

KODĖL ŽEMAIČIAI ĮVIETINAMI AUKŠTAITIŠKŲJŲ REGIOLEKTŲ ZONOSE, ARBA
KOKS KALBINIS PAPRASTŲJŲ KALBOS BENDRUOMENĖS NARIŲ ŽEMAITIŠKOJO
TARMIŠKUMO PAGRINDAS

Daiva Aliūkaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Pranešime, remiantis perceptyviosios dialektologijos tyrimo, vykdyto skirtingo tarminio pamato punktuose, vizualizuotų (mentaliniuose žemėlapiuose) nuostatų ir tarminių tekstų-stimulų percepcijos duomenimis, svarstomas žemaičių *įvietinimo* aukštaitiškojo tarmiškumo zonos klausimas. Empirinis pranešimo pagrindas – dviejų žemaitiškų tarminių tekstų-stimulų mentaliniai žemėlapiai, atskleidžiantys paprastosios kalbos bendruomenės geolingvistinę kompetenciją. Mentaliniuose žemėlapiuose išryškėja kelios tendencijos. Kai kurių punktų (pvz., Lazdijų, Alytaus, Marijampolės) tiriamieji žemaitiškus tekstus-stimulus lokalizuoja tiek žemaitiškųjų, tiek aukštaitiškųjų regiolektų zonos. Tarp kai kurių punktų (pvz., Panevėžio, Rokiškio, Biržų) tiriamųjų išryškėja polinkis žemaitiškų tekstų-stimulų atstovus *įvietinti* išskirtinai (arba bent daugiausia) tik aukštaitiškųjų regiolektų zonos. Taigi tyrimo duomenys ir skatina svarstyti, kodėl taip nutinka ir ar yra koks kalbinis paprastųjų kalbos bendruomenės narių žemaitiškojo tarmiškumo pagrindas.

APIE PIRMAJĄ KARDINOLO G. MEZZOFANTI RANKRAŠTINIAME ARCHYVE IŠLIKUSĮ TEKSTĄ LIETUVIŲ KALBA

Diego Ardoino

Berno universitetas

Kardinolas Giuseppe Mezzofanti (1774–1849) daugelyje šaltinių ir įvairaus pobūdžio publikacijų dėl savo įspūdingo mokamų kalbų sąrašo buvo (ir tebėra) laikomas visų laikų didžiausiu poliglotu, o tarp „Naujojo Mitridato“ mokėtų kalbų figūruoja ir lietuvių kalba.

Pranešime atskleidžiama, kad: a) Mezzofanti biografijoje (Russell 1859) minimas kūrinys (kurį aptikau Bolonijos Archiginnasio bibliotekos rankraščių skyriuje) – „eilėraštis žemaičių, kitaip sakant, lietuvių kalba“ – iš tikrųjų yra ne paties Kardinolo sukurtas eilėraštis, o jo ranka išrašytos trumpos evangelijų ištraukos; b) šie įrašai greičiausiai buvo paimti iš asmeninėje bibliotekoje turėtų 1819 m. evangelijų lenkų bei lietuvių kalbomis (*Ewangellie polskie y litewskie*); c) užrašai rodo Kardinolo susidomėjimą lietuvių kalba, bet nepatvirtina jo kalbos mokėjimo kompetencijų, priešingai: paties rankraščio struktūra ir jos analizė leidžia manyti, kad Kardinolas veikiausiai dar tik ruošėsi mokytis lietuvių kalbos.

Literatūra

Ewangellie polskie y litewskie tak niedzielne jako y wszystkich swiqt, które w Kościele Katolickim według Rzymskiego porzqdku przez cały rok czytaiq: z przydatkiem tych ewangellii, ktorych niestawalo. W Wilnie: w Drukarni XX. Bazyljanow, 1819.

Russell, Charles William. 1859. *Vita del cardinale Giuseppe Mezzofanti e memoria dei più chiari poliglotti antichi e moderni: Dall'inglese recata in italiano e accresciuta di documenti.* Bologna: Tipografia di G. Monti.

ETNONIMŲ KRYŽKELĖSE: LIET. *ESTAS* / LATV. *IGAUNIS* ATVEJIS

Laimutė Balode

Helsinkio universitetas, Latvijos universitetas

Pranešime sugrįžtama prie endonimų ir egzonomų klausimo. Analizuojama etnonimų liet. *estas* ir latv. *igaunis* ‘estas’ atsiradimo istorija, kilmės hipotezės bei dabartinis vartojimas. Estų endonimas *maarahvas* ‘kaimo žmonės, valstiečiai’ užfiksuotas iki XIX a. vidurio. Dabartinis etnonimas *eestlased* ‘estai’ siejamas su Tacito minėtomis gentimis lot. *Aestii* / *Aestiorum gentes*. *Eesti* kilmė aiškinama įvairiai – egzistuoja net keturios šios šaknies hipotezės (žr. Grünthal 1999 ir kt.). Latv. šalies pavadinimas *Igaunija* siejamas su Henriko kronikoje paminėtu Estijos pietinės dalies vietovardžiu *Ugaunija* (tariama *ü*), kuris savu ruožtu siejamas su oronimu *Uandimägi* – kalnas prie Otepės.

SENOSIOS LIETUVIŲ KALBOS KURATYVAI BIBLIJOS VERTIMUOSE

Paweł Brudzyński

Varšuvos universitetas

Pranešimo tema – kuratyvai Biblijos vertimuose pagal Joną Bretkūną (1579–1590), Samuelį Chylinskį (1660), Samuelį Bytnerį (1701), Pilypą Ruigį (1727) ir Juozapą Giedraitį (1816). Kuratyvai – tai ypatingas kauzatyvų tipas, sukurtas pagal CSP (*Causee-suppressing pattern*) modelį. Pranešime bus nagrinėjama keletas faktų, susijusių su kuratyvų morfologija, semantika bei leksikalizacijos procesu.

ŽODŽIŲ DARYBA SENOJOJE LIETUVIŲ KALBOJE

Jolanta Gelumbeckaitė

Frankfurto prie Maino universitetas

Senosios lietuvių kalbos žodžių daryba ilgai buvo priskiriama leksikos sričiai ir nuo P. Skardžiaus (*Lietuvių kalbos žodžių daryba*, 1943) atskirai mažai analizuota. Dūrinius vokiškuose XVI–XVIII a. baltų kalbų žodynuose tyrė D. Jarmalavičius ir B. Stundžia (2019). 2019–2020 m. vykęs tarptautinis projektas *AIEL – Ancient Indo-European Languages for the 21th century* (Göttingen), įtraukęs ir senąją lietuvių kalbą (J. Gelumbeckaitė & J. Pakerys), buvo akstinas į žodžių darybą pažvelgti iš teorinės ir tipologinės perspektyvos.

KAIP KALBA IR RAŠO PUNSKO KRAŠTO JAUNIMAS?

Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė, Petras Grėbliūnas

Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas

Ne nuo šiandien žinome apie tai, kad lenkų kalba stipriai veikia Punsko krašte gyvenančių lietuvių kalbą. Polonizmų ar anglicizmų (į kalbų sistemą patekusių per lenkų kalbą) skaičius yra didžiulis. Tai ypač pasakytina apie šio krašto jaunimo kalbą. Pranešime norėtumėme aptarti ir parodyti, kaip šis jaunimas, kalbėdamas su bendraamžiais ar rašydamas tekstą, pertvarko ir pritaiko svetimą leksiką ir kaip jis „laviruoja“ tarp trijų kalbų.

**BŪTI AR NEBŪTI: KONKURUOJANTI LOKATYVINIŲ KONSTRUKCIJŲ
VARTOSENĄ LIETUVIŲ KALBOS PATARMĖSE**

Daiva Kardelytė-Grinevičienė

Rytų ir pietų aukštaičių patarmių duomenimis paremti tyrimai rodo minėtuose plotuose gyvuojant konkuruojančią lokatyvinių konstrukcijų vartoseną. Išskirtinos trys šios vartosenos tendencijos:

1) trinarėse lokatyvinėse konstrukcijose *veiksmazodis + įvardis* (rečiau – *būdvardis*) + *daiktavardis* įvardis vartojamas iliatyvo, o daiktavardis – inesyvo linksniu, t. y. konkuruoja įvardžių lokatyvinės formos, pvz.: [stovi baronas] *kitañ šóne ùpès ir bliáuna; nuvėjo, tan daiktè árklį ir rādo sàvo prĩrĩštą;*

2) dvinarėse lokatyvinėse konstrukcijose prototipiškai vartojamo daiktavardžio inesyvo vietoje turimas iliatyvas, pvz.: *šálta burnõn; ùpèn júodas vanduõ;*

3) dvinarėse lokatyvinėse konstrukcijose prototipiškai vartojamo daiktavardžio iliatyvo vietoje pasirenkamas inesyvas, pvz.: *nuvėjom grýbuosa; ānas ateĩna namúosa.*

Pranešimo tikslas – pasamprotauti, kokie veiksniai galėjo lemti (o gal ir dabar lemia) aptartosios konkuruojančios vartosenos atsiradimą ir funkcionavimą, kokį vaidmenį ji atlieka komunikacijos akte. Galimų priežastinių ryšių tyrime ieškoma, dėmesį sutelkiant į morfologinį ir semantinį kalbos lygmenis. Remiantis profesoriaus Alberto Rosino išvalgomis (Rosinas 1987: 152–255; 1995: 74–75; 2005: 252; 291) keliama prielaida, jog lokatyvinėse konstrukcijose *veiksmazodis + įvardis + daiktavardis* vartojamų įvardžių inesyvo ir iliatyvo linksnių tarpusavio konkurencijos priežastimi galėtų būti morfologinis ir sisteminis paradigminių linksnių trumpėjimas. Daiktavardžių inesyvo ir iliatyvo linksnių konkurencijos dvinarėse lokatyvinėse konstrukcijose galimoms priežastims išvelgti pasitelkiamos kognityvinės semantikos konceptualizacijos ir prototipų teorijos, akcentuojant žmogiškosios patirties poveikį kalbėjimo procesui.

**ENCIKLOPEDINĖS ŽINIOS APIE UKRAINĄ
„MAŽAJAME UKRAINIEČIŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNE“**

Aurelija Gritėnienė

Lietuvių kalbos institutas

Igor Korolyov

Kyjivo nacionalinis Taraso Ševčenkos universitetas

Pranešime bus pristatyta, kokių enciklopedinių žinių apie Ukrainą (jos geografiją, istoriją, meną, kultūrą, politiką, ekonomiką ir kt.) pateikiama „Mažojo ukrainiečių–lietuvių kalbų žodyno“ mikrostruktūroje. Šio žodyno antraštinių žodžių pavyzdžiai, kuriuose minimi tikriniai vardai (asmenvardžiai ir vietovardžiai) skaitytoją nuveda į įvairius kontekstus ir iš atskirų detalių padeda susikurti įvairiapusį Ukrainos vaizdinį.

**DAIKTAVARDŽIŲ GIMINIŲ BEI KAMIENŲ VARIANTAI
SENOJOJE LIETUVIŲ KALBOJE**

Henrik Hornecker

Berlyno Humboldtų universitetas

Pranas Skardžius mini ir trumpai aptaria naujosios lietuvių kalbos daiktavardžių giminių bei kapienių variantus savo knygoje *Lietuvių kalbos žodžių daryba* (1943). Tokie variantai taip pat neretai atsiranda senojoje lietuvių kalboje. Šio pranešimo metu bus pristatoma, kurie variantai, minimi *Lietuvių kalbos žodžių daryboje*, pasitaiko ir senojoje lietuvių kalboje bei kuriuose tekstuose jų pasitaiko. Be to, pranešimo metu klausytojai bus supažindinami su galimais šio fenomeno aiškinimais.

DAR KARTĄ APIE *KLÁUSTI, KLAUSÝTI*
IR JIEMS GIMININGŲ FORMŲ PRIEŠISTORĘ
EXAMINING ONCE AGAIN THE PREHISTORY OF *KLÁUSTI, KLAUSÝTI*,
AND THEIR RELATED FORMS

Yoko Yamazaki

Stokholmo universitetas

The Baltic verbs, Lith. *kláusti, klausýti*, Latv. *klàust, klàusît / klaūsît*, have interested linguists for a long time, as shown by the lengthy list of previous studies starting with Schulze (1904). However, researchers have not yet agreed on a historical interpretation of the acute tone of Lith. *kláusti* or of the historical relationship of *kláusti* are related forms. In this talk, all the relevant data and hypotheses available to the current author will be examined once again, and a more probable historical interpretation will be sought.

RANKRAŠTINIO ŽODYNO *LEXICON LITHUANICUM* VOKIEČIŲ KALBOS
SUDURTINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ LIETUVIŠKIEJI DARYBINIAI ATITIKMENYS

Dalius Jarmalavičius

Vilniaus universitetas

Pranešime apžvelgiami XVII a. viduriu datuojamo anoniminio vokiečių-lietuvių kalbų rankraštinio žodyno *Lexicon Lithuanicum* vokiečių kalbos dūrinių darybiniai atitikmenys lietuviškoje žodyno dalyje. Tyrimo duomenys pristatomi šia tvarka: pirmiausia aptariami lietuviškieji atitikmenys, kurie yra paprastieji žodžiai (simplicijos) ir žodžių junginiai (sintagmos), po to aprašomi žodžiai, į lietuvių kalbą išversti vediniais ir sudurtiniais daiktavardžiais, siekiant nustatyti vyraujančius darybos tipus.

ASMENVARDŽIAI, VIETOVARDŽIAI IR KALBOS ISTORIJA

Vytautas Kardelis

Vilniaus universitetas

Pranešime bus aptariami diskusiniai, su tam tikrais istoriniais lietuvių kalbos fonologijos reiškinais susiję, asmenvardžių bei vietovardžių etimologijos klausimai.

SLAVŲ SKOLINIAI LIETUVIŲ KALBOJE KAIP GALIMI NETIESIOGINIAI SKOLINIAI IŠ VENGRŲ KALBOS

Aranka Laczházi

Budapešto Lorando Etvešo universitetas

Dauguma lietuvių kalboje esančių vengriškos kilmės leksemų yra paplitusios taip pat ir lenkų, baltarusių ir rusų kalbose. Tikslius skolinimosi šaltinius (įskaitant net galimą tiesioginį skolinimąsi iš vengrų kalbos) nustatyti leidžia dažniausiai ne žodžių fonetinės, morfologinės savybės, o semantikos kitimai ar skolinimosi kultūrinės, istorinės aplinkybės. Pranešime bus pristatoma tokių etimologijų.

SLAVŪ KALBŪ VEIKSMAŽODŽIAI XVIII A. PABAIGOS LATGALIEČIŲ
TEKSTUOSE

SLĀVISKIE VERBI 18. GS. BEIGU LATGALIEŠU TEKSTOS

Lidija Leikuma

Latvijas universitetas

Tiek aplūkoti triju 18. gs. beigu latgaliešu rakstu avotu – NChr 1775, Nab 1786 (Viļņa), Padum 1796 (Polocka) – slāviskie verbi. Tie ir t. s. jezuītu izdevumi, pamatā tulkojumi, ar visai koptu valodu. Baznīcas terminoloģijai raksturīgi slāvismi, daļa verbu tiek lietota arī mūsdienās (*grakot, žalot, dumot, kryftieyt, gawet*), daļa kļuvusi par arhaismiem (*ratowot, pakutowot, zwoleyt, fstarowotis, fagrefeyt, izgubieyt, abjowieyt, fumenot, fpadziwotis*), dažs aktualizējies no jauna (*wuycet* ‘mācīt’).

UŽPAKALIO PAVADINIMAI ŠIAURĒS ŽEMAIČIŲ PATARMĒJE:

SEMANTIKA IR NOMINACIJA

Jūratē Lubienē, Dalia Pakalniškienē

Klaipēdos universitetas

ŠŽ patarmėje užfiksuota itin daug leksemų (apie 80), įvardijančių užpakalio konceptosferą. Pranešime pristatoma semasiologinė ir onomasiologinė šių leksemų analizė, leidžianti išryškinti konceptualiuosius užpakalio požymius. Svarbiausių kognityvinių požymių fiksavimas ŠŽ patarmės leksikos lygmeniu liudija itin gerą šios kūno dalies – sėdmenų – sandaros etnoanatominių pažinimą ir aksiologinę sistemą.

LIETUVIŲ KALBOS DALELYČIŲ KOMBINACIJŲ KLAUSIMU

Erika Jasionytė-Mikučionienė

Vilniaus universitetas

Pranešime ketinama panagrinėti dalelyčių kombinacijų, arba samplaikų, problematiką dabartinėje lietuvių kalboje. Siekiama pristatyti dalelyčių jungimosi galimybes, dalelyčių tarpusavio suaugimo laipsnį ir išsidėstymo tvarką kombinacijose.

Pastarąjį dešimtmetį atsirado naujų tyrimų, skirtų dalelyčių kombinacijų klausimams (Lohmann & Koops 2016; Crible et al. 2017; Crible 2017, 2018; Haselow 2019).

Lingvistai kelia hipotezę, kad dalelyčių kombinacijos randasi sakininiame diskurse rišlumui užtikrinti, arba atvirkščiai – nerišlumui sukelti. Nagrinėjami kalbos raidos procesai, kurių metu dalelyčių kombinacijos virsta samplaikomis. Lietuvių kalbos dalelyčių kombinacijų analizė aktuali ir atliepia dabartinius tarpkalbinius dalelyčių tyrimus.

PRANAS SKARDŽIAUS VAIDMUO LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTO ISTORIJOJE

(1938–1943)

Danguolė Mikulėnienė

Lietuvių kalbos institutas

Pranešime nagrinėjama organizacinė, mokslinė ir administracinė Prano Skardžiaus veikla organizuojant A. Smetonos lituanistikos institutą ir Lietuvių kalbos skyriaus darbą. Į šio skyriaus planus buvo įtraukta ir „Žodžių daryba“.

Pasikeitus politinėms sąlygoms, Lituanistikos institutas buvo reorganizuotas. Skardžius tapo Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos instituto direktoriumi.

Antrajam pasauliniam karui pasiekus Lietuvą, iš šių pareigų pasitraukė, tačiau aktyviai tęsė kalbinę mokslinę veiklą.

„ŽODŽIŲ DARYBOS VEDLYS“ PLAČIAJAI VISUOMENEI IR SPECIALISTAMS

Daiva Murmulaitytė

Lietuvių kalbos institutas

„Žodžių darybos vedlys“ – viena iš Lietuvių kalbos išteklių informacinės sistemos „E. kalba“ paslaugų. Jis skirtas greitai ir glaustai supažindinti su lietuvių kalbos daiktavardžių darybos priemonėmis ir esminiais jų darybos dėsniniais. Šis žinynas kurtas orientuojantis į plačiąją visuomenę, tačiau gali būti naudingas ir žodžių darybos specialistams. Pranešime bus aptarti keli probleminiai klausimai, iškilę kuriant „Žodžių darybos vedlio“ duomenų struktūrą ir tvarkant duomenis. Tai darybos priemonių homonimija, tradicinė ir novatoriška žodžių darybos būdų sampratos bei jų santykis praktiniu aspektu, tarptautinių sandų klasifikacija ir vieta lietuvių kalbos žodžių darybos sistemoje bei aptariamajame žinyne, taip pat „Žodžių darybos vedlio“ plėtros galimybės.

HIBRIDINIŲ IR KORELIACINIŲ VEDINIŲ KONKURENCIJA

(PRIESAGINIAI ASMENŲ PAVADINIMAI)

Lina Inčiuraitė-Noreikienė

Vilniaus universitetas

Šiame tyrime analizuojama hibridinių priesagų vedinių (*legion-inink-as*, *-ė* ← *legion-as*) konkurencija su koreliaciniais priesagų vediniais (*legion-ier-ius*, *-ė* ← *legion-as*) dabartinėje lietuvių kalboje. Siekiama nustatyti priesaginių asmenų pavadinimų konkurencinius modelius ir išsiaiškinti, kiek darybiškai įvairūs yra konkuruojantys hibridiniai ir koreliaciniai priesagų vediniai, pavadinantys asmenis, koks jų vartosenos dažnis dabartinėje lietuvių kalboje. Tyrimui medžiaga rinkta iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* ir interneto šaltinių. Atlikus tyrimą išryškėjo keli priesaginių asmenų pavadinimų konkurenciniai modeliai: (1) tarp morfologiškai sudėtingesnių ir paprastesnių hibridinių vedinių (*boikot-uo-toj-as*, *-a* / *boikot-inink-as*, *-ė*), (2a) tarp

morfologiškai vienodai sudėtingų hibridinių ir koreliacinių vedinių (*automobil-inink-as, -ė / automobil-ist-as, -ė*), (2b) tarp morfologiškai sudėtingesnių hibridinių ir paprastesnių koreliacinių vedinių (*improviz-uo-toj-as, -a / improviz-ator-ius*), (2c) tarp morfologiškai sudėtingesnių hibridinių vedinių ir paprastesnių hibridinių bei koreliacinių vedinių (*sabot-uo-toj-as, -a / sabotaz-inink-as, -ė / sabotaz-nink-as, -ė / sabotaz-nyk-as, -ė / sabotaz-nik-as, -ė*). Paašškėjo, kad konkuruojantys hibridiniai vediniai (*reket-inink-as, -ė / reket-uo-toj-as, -a*) darybiškai nėra tokie įvairūs kaip konkuruojantys hibridiniai ir koreliaciniai priesagų vediniai (*kontrrevoliuc-inink-as, -ė / kontrrevoliuc-ionier-ius, -ė, archyv-inink-as, -ė / archyv-ar-as, -ė, automobil-inink-as, -ė / automobil-ist-as, -ė*). Pagal vartosenos dažnį dabartinėje lietuvių kalboje siūloma skirti stipriąją ir silpnąją konkurenciją. Stiprioji konkurencija pasireiškia vienodu arba panašiu konkuruojančių vedinių vartosenos dažniu, o silpnajai konkurencija būdingas didelis konkuruojančių vedinių vartosenos dažnio skirtumas.

BALTŲ *-Ā-ILIATYVAS

Norbert Ostrowski

Krokuvos Jogailaičių universitetas

Lie.-la. iliatyvas buvo formuojamas nuo *ide. acc. direct.* su lokale postpozicija *-ā, kurią matome lie. *yrà < *ī-r-Ā* ir lie. *čià < *tj-Ā*. Tipologiškai baltų iliatyvą galima sulyginti su gr. aliatyvu su postpozicija -δε, pvz., *οἴκα-δε* 'homewards; at home'. Pirmykštis? ill.pl. baigėsi -s-Ā, plg. slie. <*debesisa*> 'danguosna'. Postpozicija -na, pvz., ill. pl. *miškúosna*, yra inovacija, kuri atsirado dėl reanalizės: acc. sg. *-n + *-Ā => *-nĀ. Neutralizacija opozicijos inesyvas : iliatyvas apėmė ir vak.-aukšt. tarmes, iš kur atsirado inesyvas su baigmeniu -sa. Pirminė forma išsilaikė iki šiandien rytų aukšt. tarmėse šiaurėje nuo linijos Raguva-Ukmergė-Molėtai-Salakas, kur ines. sg. ir ill. sg. skiriamos, bet ines. pl. ir ill. pl. – ne dėl balsio apokopės, pvz. *pievos* (= ines. pl. *pievose*) šalia *pievos* (= ill. pl. *pievosna*) < *pievos-ā (Zinkevičius 1966: 201).

LATVIŪ MIKROTOPONIMIKA KAIP PRIESAGINĒS ŽODŽIŪ DARYBOS YPATYBIŪ
TYRIMO ŠALTINIS

LATVIJAS MIKROTOPONĪMIJA KĀ SUFIKSĀLĀS VĀRDDARINĀŠANAS IEZĪMJU
IZPĒTES AVOTS

Anita Paidere
Latvijas universitetas

Referāts veltīts sufiksāli atvasinātiem agroonīmiem, helonīmiem un drimonīmiem. Daļa no tiem kā starpstadija starp apelatīvo un onīmisko leksiku var papildināt jau zināmo par sufiksāciju valodā kopumā. Mikrotoponīmi visai bieži mēdz atkārtoties, tādēļ sniegts ieskats ar kvantitatīvo un areālo metožu palīdzību iegūtajos lingvistiskajos datos. Referātā pievērsta uzmanība arī kādam līdz šim maz pētītam aspektam – motivētālvārdu skaita un lietojuma biežuma attieksmēm dažādu sufiksu atvasinājumos.

SISTEMINIS POŽIŪRIS Ī KIRČIO ATITRAUKIMĀ
RYTINĒSE RYTŪ AUKŠTAIČIŪ ŠNEKTOSE

Vilija Ragaišienē
Lietuvių kalbos institutas

Pranešime, remiantis XIX a. antrosios pusės A. Barausko tekstų, XX a. 6–7 deš. šnektų tarminių ypatybių aprašų ir XX a. pab.–XXI a. pr. šaltinių medžiaga, aptariama kirčio atitraukimo rytų aukštaičių šnektose formavimosi raida. Atliktas tyrimas rodo, kad kirčio atitraukimas šiose patarmėse pradėjo formotis palyginti vėlai ir formavosi netolygiai – kupiškėnų plote ir šiaurinėse anykštėnų šnektose atitrauktinis kirtis galutinai galėjo susiformuoti tik XX a. antrojoje pusėje, likusioje ploto dalyje jis iki šiol yra nereguliarus, vertintinas kaip besiformuojantis.

APIE MOTIEJAUS PRANO MARTYNAIČIO *GRAMMATIKOS* ANTRAJAME LEIDIME
(1861) IŠLEISTŲ LENKŲ-LIETUVIŲ PASIKALBĖJIMŲ
LEKSIKOS IR STILIAUS YPATYBES

Agnieszka Rembiałkowska

Varšuvos universitetas

Pranešime nagrinėjamas tekstas – lietuvių-lenkų pasikalbėjimai, sudarantys M. P. Martynaičio / Marcinskio (Maciej Franciszek Marciński, ~1790 – ~1858) lietuviškos lenkų kalbos gramatikos antrojo leidimo priedą. Pirmą kartą M. P. Martynaičio gramatika buvo išleista 1833 m. Suvalkuose lenkišku pavadinimu *Grammatyka polska dla Litwinów uczących się języka polskiego, ułożona podług ośmiu części mowy polskiej* (su lenkiška pratarne). Jau 1861 m., po autoriaus mirties, ištaisęs ir gerokai papildęs (pagal autoriaus sumanymą), Varšuvoje ją perleido kun. Antanas Martynaitis (Antoni Marciński, 1821-1880), pavadinimu *Grammatyka litewsko-polska. Gramatika arba Spasabas iszsimokinimo lenkiszkos kalbos*. M. P. Martynaičio gramatika – praktinio, mokomojo (glotodidaktinio) pobūdžio, su lyginamosios gramatikos elementais; antrajame leidime be įprasto „kalbos dalių“ išdėstymo yra papildomos „mokomosios medžiagos“: įtvirtinamieji pratimai, savotiškas „gramatikos katekizmas“, lenkų-lietuvių pasikalbėjimai, laiškų lenkų kalba (draugams, tėvams, sūnui), eiliuotų sveikinimų pavyzdžiai. Lenkų-lietuvių pasikalbėjimai *Rozmowy polsko-litewskie (Szniakos arba Tartos lenkiszka-j-litewiszkos)* yra didžiausias iš šių priedų (58 puslapių, t. y. daugiau negu trečdalis visos knygos) ir įdomus šaltinis XIX a. lietuvių kalbos istorijai tyrinėti, nors, kiek man žinoma, iki šiol nesulaukęs jokios analizės.

**KAIP ANYKŠTĖNAI TAMPA UTENIŠKIAIS:
FONETINIAI IR MORFOLOGINIAI KITIMAI**

Regina Rinkauskienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Pranešime aptariama anykštėnų patarmės situacija XXI amžiuje. Kaip rodo surinkta medžiaga, pamažu prarasdama skiriamąją ypatybę – rotininkavimą – anykštėnų patarmė susilieja su stipresne uteniškių patarme ir įsilieja į naują darinį – rytinį rytų aukštaičių regiolektą. Pranešime aptariamos tiek fonetinės, tiek morfologinės ypatybės, būdingos besikeičiančiai anykštėnų patarmei.

MORFEMŲ GRAMATIŠKUMAS IR DERIVACIJA

Antanas Smetona

Vilniaus universitetas

Lietuvių kalbotyroje morfemos klasifikuojamos į šaknis ir afiksus kaip vienos rūšies porūšiai (mažiausios reikšminės žodžio formos dalys). Tačiau vienos jų yra derivatėmų ir gramemų žymikliai, o kitos su gramatika menkai susijusios arba apskritai nesusijusios, t. y. skirtingų rūšių reiškiniai. Todėl suprantama, kad derivaciniuose ir gramatiniuose procesuose jos funkcionuoja skirtingai. Tai leidžia tikslinti lietuvių kalbos morfologijos ir morfologinės darybos (derivacijos) ribas.

ANONIMINIO KATEKIZMO (1605) SKOLINTŲ DAIKTAVARDŽIŲ INTEGRAVIMAS

Anželika Smetonienė

Lietuvių kalbos institutas

Anoniminis 1605 m. katekizmas iki šiol tirtas gana nedaug, nors tai vienas pirmųjų rašytinių šaltinių lietuvių kalba LDK. Pranešime dėmesys skiriamas jo skolintinei leksikai iš slavų kalbų. Po būtinos sąlygos svetimos kilmės žodžių integracijai į lietuvių kalbą – fonetinės substitucijos – pasiskolinti daiktavardžiai privalo būti priskirti vienai ar kitai giminei ir įtraukti į lietuvių kalbos linksniavimo sistemą. Pranešime pateikiami anoniminio katekizmo skolinių morfologinės integracijos atvejai ir jų galimas ryšys su slavizmų kilmės nustatymu. Šis rašytinis šaltinis nėra didelis, jame rasta tik 48 slavizmai daiktavardžiai, tačiau jie pasiskirsto beveik po visus lietuvių kalbos daiktavardžių kamienus. Daugiausia slavizmų priklauso *o* kamieniui (pvz., *abroz* AK 49,13), kiek mažiau – *a* (*afiera* AK 33,6), *iā* (*drukarnia* AK 1,14) kamienams. Neproduktyvūs yra *ju* (*altorius* AK 49,12), *i* (*smertis* AK 10,7), *e* (*traicė* AK 12,7) ir *u* (*poterus* AK 36,11) kamienai. Anoniminiame katekizme nepasitaikė šiandien produktyvių *į*, *ii* ir priebalsinio kamienų slavizmų.

DAR DĖL RODOMOJO ĮVARDŽIO ANAS VIETOS

DEIKTINĖJE LIETUVIŲ KALBOS SISTEMOJE

Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė

Vilniaus universitetas

Pranešime pristatoma rodomojo lietuvių kalbos įvardžio *anas* vieta bendrinės lietuvių kalbos sistemoje ir tarmėse. Trumpai aptarus gramatikų medžiagą, bandoma išsiaiškinti, kokios pragmatinės funkcijos būdingos kalbamajam žodžiui. Tyrime remiamasi vaizdine ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno medžiaga (<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>).

Pranešimų anotacijos • 3-ioji tarptautinė Prano Skardžiaus konferencija

ŽODŽIŲ DARYBOS, LEKSIKOLOGIJOS, ETIMOLOGIJOS IR MORFOLOGIJOS KRYŽKELĖS

**PASTEBĖJIMAI DĖL TARMINĖS LEKSIKOS SAŠAJŲ
SU SENOSIOMIS BALTŲ KALBOMIS**

Edmundas Trumpa

Latvijos universitetas

Remiantis *Baltų kalbų atlaso, Lietuvių kalbos atlaso bei Latviešu valodas dialektu atlants* medžiaga ir lietuvių bei latvių tarminės leksikos ypatybėmis bus aptariama atskirų žodžių lokalizacija, ją siejant su senųjų baltų tautų kalbiniais arealais. Pastebėjimus papildys su kuršių, žiemgalių ir sėlių kalbomis susijusių fonetikos ypatybių interpretacijos.

**LIETUVIŲ KALBOS IŠTEKLIŲ INFORMACINĖ SISTEMA „E. KALBA“ –
KUO JI NAUDINGA LEKSIKOGRAFAMS?**

Jolita Urbanavičienė

Lietuvių kalbos institutas

2021 m. plačiai visuomenei buvo pristatyta Lietuvių kalbos institute sukurta informacinė sistema „E. kalba“ (ekalba.lt). Ji sudaryta iš trijų stambių dalių: „E. žodynai“, „E. kartotekos ir duomenų bazės“ ir „E. paslaugos“. Pranešimo metu bus kalbama apie leksikografams aktualius vienakalbius žodynus ir kartotekas (ypač „Lietuvių kalbos žodyną“ ir tris jo kartotekas): bus pristatyta išteklių struktūra, paieškų galimybė bei sistemos kūrėjams iškilusios problemos.

PRIEŠDĒLINIŲ VEIKSMAŽODINIŲ VEDINIŲ DARYBA

SENOJOJE LIETUVIŲ KALBOJE

Otso Vanhala

Berlyno Humboldtų universitetas

Pranešime aptariama priešdėlinių veiksmažodinių vedinių daryba senojoje lietuvių kalboje, apie 100 pamatinių ir jų 400 vedinių pagrindų Vilento *Evangelijose bei Epistolose* ir *Enchiridione*, su papildomais duomenimis iš kitų senų šaltinių. Dėmesys atkreipiamas į morfologinius pokyčius arba jų nebuvimą kamienuose (pvz. *girdėti* → *išgirsti* vs. *kalbėti* → *prakalbėti*), į semantinius teliškumo ir sintaksinius valentingumo pokyčius, užfiksuotus seniausiuose tekstuose. Šių pokyčių pagrindų bandoma suskirstyti vedinius į veiksmo pobūdžio (*Aktionsart*) klases (pvz., *ingresyous* ir kt.).

DĒL KAI KURIŲ MORFOLOGINĖS ŽODŲ DARYBOS SĄVOKŲ IR SAMPRATŲ

Jolanta Vaskelienė

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija

Tradiciškai lietuvių kalboje vartojami žodžių darybos terminai *darinys*, *vedinys*, *dūrinys*, skiriami keturi pagrindiniai morfologinės žodžių darybos būdai ir mišrusis darybos būdas. Atkreiptas dėmesys į tai, kad nors vartojami tokie pat terminai, konkrečiuose žodžių darybos veikaluose kai kurių tipų dariniai traktuojami nevienodai. Taigi pranešime kalbama apie morfologinės žodžių darybos probleminius atvejus: apie nevienodai suprantamus darinius, kurių sudėtyje yra prefiksinės morfemos, sutampančios su prielinksniais, apie nevienodai traktuojamus kai kuriuos nelietuviškos kilmės darinių dėmenis, apie vediniais vadinamus darinius iš žodžių junginių, apie mišriojo darybos būdo dariniais laikomus žodžius. Svarstoma, kurios traktuotės atrodo labiau pagrįstos ir kaip būtų galima išvengti tam tikros painiavos.

PETRO AVIŽONIO *LIĖTUVIŠKOS GRAMATIKĖLĖS* (1898)

NORMOS IR VARIANTAI

Jurgita Venckienė

Lietuvių kalbos institutas

Petras Avižonis, rengdamas *Liėtuvišką Gramatikėlę* (Peterburgas, 1898), daugiausia rėmėsi Frydricho Kuršaičio *Grammatik der Littauischen Sprache* (Halė, 1876), taigi tęsė Rytų Prūsijos liėtuvių kalbos gramatikų tradiciją. *Liėtuviška Gramatikėlė* buvo skirta mokyti liėtuvių *rašto* kalbos, o tai leistų tikėtis minimalaus formų varijavimo. Tačiau joje nevengota įvairavimo, nesistengta išrinkti vieno geriausio, tinkamiausio *rašto* kalbai varianto, veikiau priešingai – demonstruota kalbos įvairovė.

LEKSIKOGRAFINIAI ELEMENTAI XIX A. MAŽOSIOS LIETUVOS

LIETUVIŲ KALBOS VADOVĖLIUOSE

Vilma Zubaitienė, Lina Plaušinaitytė

Vilniaus universitetas

XIX a. pradėtos rengti mokyklinės gramatikos, skirtos liėtuvių kalbos pamokoms Tilžės, Klaipėdos ir kitose gimnazijose, arba svetimtaučiams mokyti kalbos savarankiškai. Šiame pranešime aptariami dviejų XIX a. mokyklinių liėtuvių kalbos gramatikų žodynėliai ir juose esanti leksikografinė medžiaga. Tilžės Realinės gimnazijos vokiečių ir liėtuvių kalbų mokytojas Friedrichas Beckeris, žinomas ir kaip liėtuvių tautosakos rinkėjas, 1866 m. išleido daugiau nei 200 psl. apimties liėtuvių kalbos vadovėlį „Der kleine Littauer“. Liėtuvių kalbos gramatika jame užima tik trečdalį vietos, o likusioje dalyje pateikiama leksikografinio pobūdžio medžiaga: teminis vokiečių–liėtuvių kalbų žodynėlis, į kurį įeina tiek žodžiai, tiek posakiai, liėtuvių kalbos veiksmažodžių ir jų vedinių sąrašas bei liėtuviškų patarlių rinkinys. Vadovėlio įvade Beckeris yra nurodęs savo šaltinius: Kristijono Gotlybo Milkaus žodyną ir gramatiką (1800), Georgo

Ostermejerio gramatiką (1791), Frydricho Kuršaičio *Litauische Beiträge II, Laut- und Tonlehre* (1849), Augusto Schleicherio *Handbuch* (Prag 1856), tačiau konkrečių pažymų žodynėliuose ir patarlių sąraše nėra, o šaltinių panaudojimą gali parodyti tik gretinamoji šaltinių analizė. Pirminis palyginimas rodo, kad Beckeris pateikė žodžių, jų reikšmių ir patarlių, kurių jo nurodytuose šaltiniuose nerandama. Todėl svarbu atskleisti, kokia dalis Beckerio pateiktos medžiagos remiasi nenurodytais šaltiniais arba galbūt yra surinkta jo paties. Kitas lietuvių kalbos vadovėlis, turintis nedidelį lietuvių kalbos žodynėlį, yra Maximiliano Voelkelio parengtas Lietuvių kalbos pradžiamokslis „Litauisches Elementarbuch“ išleistas Heidelberge 1879 m. Čia pateikiamas lietuvių kalbos žodžių registras su vokiškais atitikmenimis: išskiriamos lietuviškų žodžių formos, atkreipiamas dėmesys į kirčiavimo tipą. Pats autorius pratarmėje yra užsiminęs apie mokslines F. Kuršaičio ir A. Schleicherio gramatikas, tačiau kaip ir kiek jomis naudojosi, taip pat nėra tirta.